

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.038
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філологічних наук, професора, декана факультету
філології і журналістики Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Вільчинської Тетяни Пилипівни

на дисертаційне дослідження Трачук Катерини Василівни на тему:
«Концепт багатства в українському фольклорі», представлене на здобуття
наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Гуманітарні науки зі
спеціальності 035 «Філологія»

Всебічний аналіз дисертаційного дослідження Трачук Катерини Василівни на тему «Концепт багатства в українському фольклорі», представленого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради ДФ 58.053.038 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, дає змогу зробити комплексний висновок щодо його актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Перспективність вивчення фольклору в сучасній науковій парадигмі засвідчують численні праці науковців, присвячені його аналізу. Відстежуючи народне світобачення через призму фольклорних текстів, вони характеризують мову народнопоетичної творчості як феномен культури, резервуар культурного змісту, засіб проникнення до ієрархії культурних цінностей, інструмент інтерпретації, категоризації й концептуалізації вторинних семіотичних систем, а сам фольклорний текст розглядають як закодоване повідомлення, яке можна інтерпретувати лише володіючи

вербальним кодом, що розкриває особливості народнопоетичної картини світу. Відтак, дисертаційну працю К. Трачук, спрямовану на дослідження фольклорних текстів, виконану на матеріалі відповідних записів ХІХ-ХХ ст., а також зібраних власноруч, вважаємо своєчасною і перспективною.

Погоджуємося з дослідницею в тому, що погляд на традиційний фольклор із використанням сучасного знання дає змогу відкрити нові горизонти бачення народної культури, а залучення до аналізу текстів, присвячених темі багатства, матеріального добробуту, способів його забезпечення, що є важливою складовою повсякденного життя та ритуальних практик, допоможе зробити певні висновки, як українцям стати успішним європейським народом.

Усе це визначає актуальність дисертаційного дослідження К.В. Трачук, яку сама дисертантка цілком слушно означає трьома аспектами: малодослідженістю у фольклорі теми багатства, епізодичністю подібних досліджень та вивченням фольклорної традиції із залученням нових підходів, зокрема концептуального.

Зазначимо також, що розвиток на зламі ХХ – ХХІ ст. таких галузей, як когнітологія, концептологія, лінвокультурологія, етнографія, психологія та деяких інших, дає змогу розглядати задекларований аспект у широкому міждисциплінарному контексті, що також зумовлює актуальність рецензованої праці.

Заслуговує схвалення те, що тема дисертації тісно пов'язана з пріоритетними напрямками досліджень кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Національні моделі української та зарубіжної літератури» (НДР № 0118U003136).

Наукова новизна результатів проведених досліджень.

Щодо наукової новизни, то вона визначається завдяки комплексу актуалізованих положень, розглянутих у ході аналізу: це уведення в науковий обіг нового матеріалу, пов'язаного з когнітивним підходом до

аналізу фольклорних текстів, та самі тексти, зібрані методом структурованого наративного інтерв'ю, що об'єктивують уявлення про багатство та способи його забезпечення в українській народній традиції.

Спираючись на сучасні досягнення фольклористики, розглянутої в широкому міждисциплінарному контексті, дослідниця актуалізувала як відомі раніше записи фольклорних та етнографічних текстів, так і зібрані власноруч. Уперше поняття «багатство» в українському фольклорі було розглянуто як концепт.

Найбільш важливими результатами роботи, що визначають її новизну, вважаємо:

1) визначення в календарних, родинно-побутових та оказіональних обрядах поняття багатства як концепту та виокремлення мікроконцептів, які його формують;

2) встановлення специфіки реалізації аналізованого концепту у вербальних, атрибутивних та акціональних формах;

3) з'ясування динаміки змін у смисловому навантаженні концепту «багатство», що відбулися під впливом сучасних соціокультурних процесів;

4) виявлення та аналіз повсякденних і ритуальних практик, пов'язаних з об'єктивацією досліджуваного концепту в українській етнокulturі;

5) окреслення ефективних стратегій вивчення концепту «багатство» в українському традиційному та сучасному фольклорі.

Дотримання норм академічної доброчесності.

Дисертацію було перевірено на наявність академічного плагіату. Отримані результати засвідчують її самостійний характер та індивідуальність. Рівень схожості з іншими науковими працями відповідає вимогам. По всьому тексту роботи простежується єдиний стиль викладу. Некоректно оформлених запозичень чи будь-яких ознак неправомірного використання матеріалів інших дослідників без зазначення їхнього авторства не виявлено.

Практична цінність роботи та рекомендації щодо їх подальшого використання.

Хотілося б відзначити теоретико-практичну значущість роботи. З одного боку, її визначає важливість розуміння ролі концепту «багатство» для усвідомлення цінностей та пріоритетів українського суспільства, осмислення актуальних соціальних та культурних тенденцій, що змінюють характер фольклорної традиції та форми побутування фольклору, а з іншого – прикладний характер, що передбачає використання зібраних матеріалів та отриманих результатів у навчальному процесі, під час написання підручників і посібників, у подальших фольклористичних дослідженнях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність наукових результатів, висновків і рекомендацій досягається коректним використанням методів, належно представленою теоретико-методологічною основою дослідження та достатньою джерельною базою. Так, К.В. Трачук вдалося скласти власний алгоритм аналізу фольклорних текстів, презентованих у відповідних збірниках, записах обрядів та зібраних власноруч. Дисертантка вдало застосувала методологію фольклорних та когнітивних досліджень, що передбачало використання, з одного боку, такого спеціального методу, як структуроване нарративне інтерв'ю, з іншого – методу концептуального аналізу. Крім них, дослідниця використовує порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний та функціонально-прагматичний методи. Водночас, на нашу думку, варто було зазначити і загальнонаукові методи та прийоми, як-от аналізу, синтезу, узагальнення, описовий.

У роботі всебічно і повно представлена теоретико-методологічна основа дослідження (імponує докладний аналіз праць не лише українських, а й зарубіжних учених). Достатньою вважаємо кількість зібраних інтерв'ю – це близько 200 контекстів, з яких 117 – записи самої дисертантки. Зауважимо, що більшість із них зроблено на західних теренах України, про що

К.В. Трачук зазначає у вступі, хоча в роботі вона аналізує також матеріали, що презентують східні терени.

Відзначаємо також логічну і наукову обґрунтованість висновків як до всіх розділів, так і загальних, та представлені в роботі додатки і рисунки.

Змістове наповнення дисертаційного дослідження.

Дисертація характеризується виваженою загальною логікою дослідження, відображеною в структурі роботи, відповідно до якої розкриваються її основні положення.

У вступі, як і годиться, сформульовано мету, завдання, вказано об'єкт і предмет дослідження, окреслено методи, обґрунтовано актуальність теми, наукову новизну дослідження, зазначено практичне значення отриманих результатів, апробацію матеріалів дисертації.

Структура основної частини засвідчує орієнтацію авторки на поліаспектність і повноту аналізу. Дисертація складається з трьох розділів. У першому з них проаналізовано основні фольклорні збірники, які, на думку К.В. Трачук, слугують цінним джерелом для її дослідження. В окремому підрозділі представлено стан наукової розробленості поняття концепту в сучасній науковій парадигмі, зокрема, розкрито широку панораму наукових поглядів на концепт, визначено поняття фольклорного концепту та вмотивовано релевантність концептуального підходу до аналізу фольклорного матеріалу. Дисертантка багато цитує зарубіжних науковців, водночас хотілося б побачити посилання на праці таких вітчизняних вчених, як С. Єрмоленко, Н. Данилюк, С. Лавриненко.

Важливим здобутком цього розділу є зосередження уваги на такому методі, поширеному в сучасній фольклористиці, як записи фольклорного матеріалу, яким дослідниця активно послуговується під час дослідження.

Зауважимо, що науковий апарат дисертації збалансований. Імпонує, як К.В. Трачук обґрунтовує вживання терміносполуки «фольклорний концепт», описує форми його об'єктивації, умотивовує використання запропонованої

нею анкети для опитування респондентів, створеної із врахуванням гендерних, вікових, локальних ознак.

Загалом композиція дисертації логічна, вона складається з двох проблемно орієнтованих частин. Якщо перша спрямована на аналіз теоретичних засад дослідження (перший розділ), то наступні – на характеристику концепту «багатство» в календарній і родинно-побутовій обрядовості українців (другий розділ) та сучасній усній традиції (третій розділ).

Найбільш істотні наукові результати, представлені в другому і третьому розділах, можна окреслити такими положеннями:

- здійснено докладний аналіз календарної обрядовості зимового, весняного та літньо-осіннього циклів, який засвідчив, що традиція привернення багатства не зникає, а продовжує активно розвиватися;

- описано основні родинно-побутові обряди: родильно-хрестильний, весільний, поховально-поминальний та умотивовано думку про те, що поява обрядових інновацій демонструє живучість концепту «багатство» у народній свідомості;

- охарактеризовано матеріал, записаний із застосуванням методу структурованого наративного інтерв'ю, який засвідчує активне поширення різних форм об'єктивації досліджуваного концепту в повір'ях й обрядодіях, пов'язаних із примноженням грошей, торгівлею, порядком у домі, переселенням у нове житло, та встановлено чинники, що найактивніше впливають на його формування в okazіональних ситуаціях, серед яких насамперед зацентровано увагу на традиційній культурі українського селянства.

Висновки в роботі чіткі і маніфестують основні результати виконаного дослідження. Вони ґрунтуються на узагальнених твердженнях, викладених після кожного розділу.

Достатнім є список використаних джерел, хоча доречним видається розмежувати наукову літературу і джерела дослідження. До позитивів

дисертаційної праці слід віднести додатки, насамперед додатки Г, Д, Е, Є, Ж, З, що презентують вербальну, атрибутивну та акціональну форми реалізації концепту «багатство» в календарній та родинно-побутовій обрядовості, виконані вдало підібраними кольорами.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим нормам.

Загалом структурування, виклад матеріалу й оформлення роботи К.В. Трачук здійснено відповідно до вимог на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Внаслідок проведеного дослідження одержано низку фактів, що заслуговують схвалення, а саме: зібрано об'ємний матеріал, що дає змогу визначити характер побутування концепту «багатство» в сучасній усній традиції, ритуальних і побутових практиках; виявлено нові унікальні обряди, зокрема й ті, що виникли під впливом східної традиції, як-от системи фен-шуй; з'ясовано також вплив соціальних мереж, інтернету на характер і форми побутування фольклору; умотивовано доцільність використання терміна «концепт» для аналізу поняття багатства та ін.

Дисертаційне дослідження викликає неабиякий інтерес ретельністю виконаного аналізу. Відзначаємо продуману структуру наукового тексту, стислість та концептуальний характер висновків до всієї дисертації.

У роботі К.В. Трачук представила нове бачення проблеми, пов'язаної із функціонуванням концепту «багатство» в українському фольклорі початку ХХІ ст. Зміст роботи повною мірою розкриває ключові аспекти задекларованої теми, відповідає меті і завданням, а отримані результати засвідчують новизну дослідження.

Повнота викладу основних положень дисертації в наукових публікаціях.

Основні положення та найбільш важливі результати дисертаційного дослідження, поданого до захисту, опубліковані в необхідному обсязі в наукових виданнях України та закордоном, пройшли відповідну апробацію

на різного рангу конференціях, засіданнях кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Результати, отримані дисертанткою під час виконання роботи, представлені у 8 публікаціях, з яких 3 статті в наукових фахових виданнях України, 1 – у виданні країни, що входить до Організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу, а також матеріалах конференцій (3) та інших виданнях (1). Загалом вимоги щодо кількості та якості публікацій виконано.

Зауваження та дискусійні положення до змісту дисертації.

Принципових зауважень до загальнотеоретичних положень і міркувань К.В. Трачук, інтерпретації аналізованого матеріалу немає. Водночас рецензована праця спонукає до роздумів, дискусій, побажань. До висловлених додамо такі:

1. На наш погляд, удосконалення потребує термінологічний апарат дослідження. Доречним, вважаємо, було розкрити поняття фольклорної картини світу, лінгвокультурного концепту, конотації та систематизувати інформацію про фольклорний концепт. Можливо, це дозволило б уникнути формулювань на зразок «фольклорний концепт – одна із частин загального концепту» (с. 51) та переконливіше пояснити амбівалентну природу концепту «багатство».

2. Бажано було б уніфікувати в роботі також використання таких термінів, як «мікроконцепт» та «атрибут». Так, в одному випадку яйце тлумачиться як атрибут (с. 4), а в іншому – як мікроконцепт (с. 88).

3. Викликають сумніви і посилання на працю О. Селіванової під час визначення «теоретичного аспекту» концепту «багатство» (с. 61).

4. Із питань, що залишають простір для дискусій, відзначимо те, що стосується двовір'я українців, адже більшість обрядів сформувалися під впливом як християнських, так і дохристиянських вірувань. Розуміння цього дозволило б уникнути тверджень на зразок того, що магічні обряди майже не змінилися під впливом церкви (с. 103).

5. Дослідження помітно виграло б, якби дисертантка порівняла специфіку побутування концепту «багатство» на західних і східних теренах України.

6. У дисертації, на жаль, трапляються окремі мовні огріхи (с.24, 40, 51, 52, 70, 130, 134, 169).

Разом із тим висловлені зауваження і побажання аж ніяк не применшують загальної високої оцінки наукового доробку К.В. Трачук та не впливають на позитивне враження від роботи.

Загальний висновок.

Дисертаційна праця К.В. Трачук відзначається самостійністю, актуальністю порушеної проблематики, концептуальністю викладу та має важливе практичне значення. Усе це дає підстави для висновку, що дисертація «Концепт багатства в українському фольклорі» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка, Трачук Катерина Василівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Рецензент:

доктор філологічних наук, професор,
декан факультету філології і журналістики
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Тетяна Вільчинська

20 листопада 2023 року

